

Асмолови на Троїцькій

Цю МИТТЄВІСТЬ НАВІКИ ЗБЕРЕЖИ...

МИХАЙЛО МАНЬКО

Вірш Мережковського

У XIX – на початку XX ст. в кожній заможній родині у сум'ян, крім дорогих фото, були зображення родини на акварелях у красивих, із золоченими сторінками альбомах. У найбільш заможних сум'ян були картинні галереї з портретами, написаними масляними фарбами. Акварелі писали гімназисти й гімназистки, дворянки-домогосподарки, вчителі, офіцери кадетського корпусу, робітники бельгійських машинобудівних майстерень і професійні художники. У центрі міста, на вулиці Соборній, можна було замовити художнику написати портрет.

За сто років, що пройшли, відбулося багато змін, багато що кануло в Лету. Змінився зміст, стиль й багато ціннісних орієнтирів людського життя. Більшість духовних та матеріальних цінностей (серед них - і акварелі та фото) згоріла в огні двох світових, кількох громадянських воєн й революцій та небачених до XX століття голодоморів 1921–1922, 1932–1933, 1946–1947 років...

На звороті листка паперу з портретом, очевидно, з поваги до художника, Таїсія Асмолова, яка теж була талановитою художницею, зробила запис вірша „Смех” Д.С. Мережковського, написаного у 1894 році в м. Палланца (Італія). Вірш має розходження в тексті з його публікаціями в радянську добу.

Ету заповідь в серце своїм напиши:

Больше счастья, добра и себя самого

Жизнь люби, – выше нет на земле ничего.

Смей желать. Если хочешь – иди согрейши,

Но да будет бесстрашен как подвиг твой грех,

В муках радостный смех сохрани до конца:

Нет ни в жизни, ни в смерти прекрасней венца,

Чем последний бесстрашный ликующий смех,

Смех детей и богов.

Выше зла, выше бурь,

Этот смех как лазурь

Выше всех облаков.

Есть одна только вечная заповедь – жить,

В красоте, в красоте не смотря ни на что,

Ужас мира понять, как не понял никто!

Беспредельную жизнь беспредельно любить!

▲ Іван Олександрович Асмолов. Суми, 1913 р.

▲ ТАЇСІЯ ІВАНІВНА АСМОЛОВА. Суми, Початок XX століття.

різних речей. Проте не було під час цього маленького свята Великої Правди Історії. І маленький вогник свята місцевої історії швидко погас. Можливо, тому, що він проводився, неначе читалася загублена сторінка з давно втраченої книги.

Виступи записували на телебачення. Проте ніхто не згадав про героїв - будівничих тієї епохи. Можливо, тому, що не знали їх. Можливо, діяв принцип надання обмеженої і дозованої інформації. Не згадали про таких людей, як Іван Олександрович Асмолов. Але без цього управителя і радника Торгового дому Харитоненків у Сумах могло не бути не лише палацу Асмолових, Троїцького собору та багатьох споруд шкіл і лікарень, але й самого Торгового дому. Незнання національної історії, краєзнавства, незнання історії та традицій інших народів, особливо сусідніх, є досить небезпечним явищем для сучасної історії людства: воно унеможливає мирне співжиття народів нашої планети. Анемія національної пам'яті може вести до міждержавних конфліктів і навіть втрати державності. Але ми чомусь зберігаємо пам'ять не про тих, хто будував, а про тих,

Асмолова

На невеликому тонкому листку паперу - кольорове зображення красивої дівчини. Для нинішнього сум'янина воно є невідомим чи маловідомим. Для сум'ян, які жили сто років тому, це портрет однієї з найвідоміших, найталановитіших, найвродливіших красунь, найбагатших з міських наречених й найтрагічнішої людини - Таїсії Іванівни Асмолової.

Поряд з зображенням напис на французькій мові: «В цьому житті є непереборне бажання побачити друге життя». Автор афоризму невідомий, переклад Т.М. Конорової. Й далі напис: «На згадку про Таїсію Асмолову. 5 грудня 10 року. Суми».

Акварельний портрет Потомственної Почесної громадянки міста Суми, прийомної дочки відомого підприємця та мецената, багаторічного управителя та радника Торгового дому цукрозаводчика Павла Івановича Харитоненка Івана Олександровича Асмолова - Таїсії Іванівни Асмолової знайдено в Белгороді РФ в архіві художника Олексія Івановича Конорова (1871–1941) його племінницею, педагогом, краєзнавцем та письменницею Тетяною Михайлівною Коноровою. Тетяна Михайлівна вважає, що портрет написаний саме її дядьком. Адже тут поряд, на папері формату 186 мм на 110 мм, знаходилися ще кілька подібних акварелей з підписом художника О.І. Конорова.

Символізм міста, очевидно, був близьким світосприйняттям дівчини, як і молоді міста Суми початку ХХ століття.

Очевидно, художник Олексій Іванович Коноров написав два портрети Таїсії, й перший був подарований іменинниці, а його копія залишилася у автора.

У Державному архіві Сумської області є актовий документ про шлюб дочки потомственного Почесного громадянина Івана Олександровича Асмолова (1850–1918?) Таїсії Іванівни Асмолової та сина дійсного статського радника Адама Адамовича Юшкевича. Таїнство шлюбного обряду 1 січня 1916 р. здійснював священник Олексій Мігулін у Троїцькій церкві. Поручителями були: від нареченого – інженер Олександр Артурович Укше та син статського радника, студент гірничого інституту ім. Катерини II Володимир Іванович Стаховський; від нареченої – потомствений дворянин Іван Павлович Харитоненко та викладач Київського жи-

Акварель Таїсії Іванівни Асмолової знайдено у Белгороді

ночого медичного інституту лікар Борис Федорович Фортинський.

Таїсія з дитинства була хвора на туберкульоз. У 1913 році вона лікувалася в кращих лікарів Європи у Франції, Швейцарії та Італії.

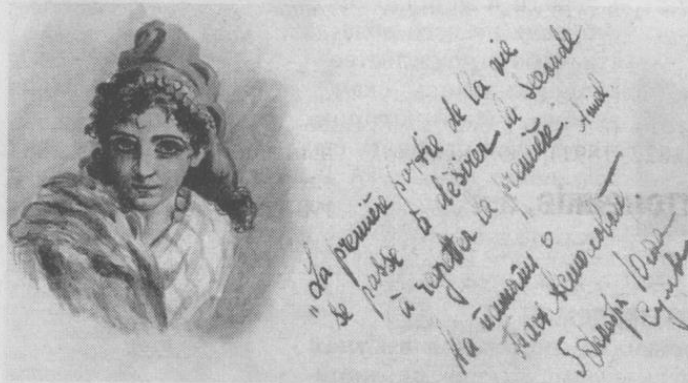
Є краєзнавчі свідчення, що ще у 1913 році, перебуваючи в Швейцарії, в Даво-

Марія Феоктистівна Асмолова й Тася з нареченим Адамом Адамовичем Юшкевичем у Давосі (Швейцарія). 1913 р.

сі, Іван Олександрович Асмолов купив дочці Таїсії будиночок з кількаектарною садибою. Проте її доля і, можливо, доля її нащадків, незважаючи на пошуки родичів по лінії родини Лашенків, автора та інших краєзнавців, з початку 1918 року й понині невідома.

У січні 1918 року, коли більшовики захопили Суми, садиба Асмолових була пограбована (нинішня Сумська обласна радіологічна лікарня), а їхній архів, бібліотека й все майно родини в кінці березня 1918 року вивезено відступаючими червоними військами в Росію, й донині не знайдено навіть його слідів. Лише незначну частину архіву та цінностей Асмолових зберегли родичі – директор Сумської Олександрівської чоловічої гімназії Микола Олександрович Лашенко (1856–1922)

і його сини: Микола Миколайович Лашенко (1911–1996) та Михайло Миколайович Лашенко (1912–2004). Є краєзнавчі свідчення, що після ув'язнення червоними в січні 1918 року в Сумській тюрмі батько Таїсії, Іван Олександрович Асмолов, звільнившись у квітні того ж року, виїхав до Хар-

ТАІСІЯ ІВАНІВНА АСМОЛОВА. Кольорова акварель. Знайдена в Белгороді РФ у 2013 році Тетяною Михайлівною Коноровою

кова, там працював кочегаром у міському комунгоспі, де і помер.

Почесна громадянка міста, найбільша його благодійниця, багаторічна голова Сумського товариства допомоги бідним, дружина Івана Олександровича Асмолова, Марія Феоктистівна Асмолова (Лашенко) (1856–1929), постійно зазнаючи переслідувань від органів радянської влади, померла голодною смертю. Похована вона в місті Суми родичами Лашенками на Петропавлівському кладовищі. І понині, крім книг автора, пам'ять про родину Почесних громадян і найбільших благодійників міста Суми Асмолових не увічнена ні в назвах вулиць, ні на пам'ятних дошках, а багато сум'ян не знають навіть, ким побудований на вул. Троїцькій один із най-

кращих міських палаців та дендропарків.

Пам'ять про минуле треба берегти

1 липня 2013 року поряд із садибою Асмолових на вул. Троїцькій сум'яни увічнювали пам'ять і віддавали заслужену честь сумським архітекторам-німцям Карлу й Густаву Шольцам, що проєктували й приймали участь у будівництві Троїцького храму у 1900–1914 роках. Дуже добре, що за багато років вперше про них заговорили. Дуже добре, що визнали, що могили Шольців були на Петропавлівському кладовищі. Проте недобре, що не говорили про те, чому так довго Шольци йшли до сум'ян, про їх репресії і про тих, хто відкрив цю завісу забуття. І в офіційній частині, і до неї, і після неї ще говорили про багато

ших народів. Пам'ятаєте їхню програму: «Не знищуйте відкрито пам'ятники... старовини, але не реставруйте їх. Пройдуть роки, й вони самі розваляться... А хулігани й „любители старовини“ їх розберуть по цеглинках... Народ без історії – як дитя без батьків, з нього можна виліпити все, що потрібно, вкласти в нього своє світосприйняття, свої думки...»

І як добре, коли при вирішенні добрих справ люди об'єднуються. Об'єднуються в Україні. Об'єднуються в Росії. Об'єднуються в Польщі й інших країнах. Здійснюють обмін інформацією. Я, наприклад, дуже добре знаю, що ця невелика стаття є результатом краєзнавчих пошуків белгородських краєзнавців Тетяни Михайлівни Конорової, Олександра Андрійовича Дорогана та сум'ян Віктора Федоровича Токарева, Ріти Вікторівни Сергієнко і мене, автора. І я дякую їм за співпрацю.

Асмолови. Дендропарк Асмолових

Поряд із знайомими нині в Україні та на Сумщині родинами Терещенків, Суханових, Харитоненків у м. Суми було коло людей, які разом із вищезазначеними діячами дуже багато зробили для міста. Серед них - Асмолови, Архангельські та Лашенки.

Іван Асмолов, його предки та члени родини

Діяльність Івана Олександровича Асмолова (1850–1918) вивчена істориками

ще дуже мало. Перші наукові публікації про І.О. Асмолова та членів родини Лашенків зроблено автором у книгах: „До другого варіанта „Краткой Біографії“ О.В. Духновича” (1996), „Слідами твору О.В. Духновича” (1997) та „Дигести епістолярію з архіву М.Ф. Раєвського” (2004).

Зі спогадів Миколи Миколайовича Лашенка, який був хрещеником І.О. Асмолова, його брата Михайла Миколайовича, що зберігав у місті Санкт-Петербург частину архіву Івана Олександровича, інших родичів по лінії їх брата Нектарія Лашенка (Масурганів і Рябцевих) та з місцевих архівів інформації зібрано небагато. За документами архівів Сумської та Харківської областей (ДАХО та ДАХО), свідченнями Миколи Миколайовича Лашенка, батьком Івана Олександровича був Олександр Іванович Асмолов.

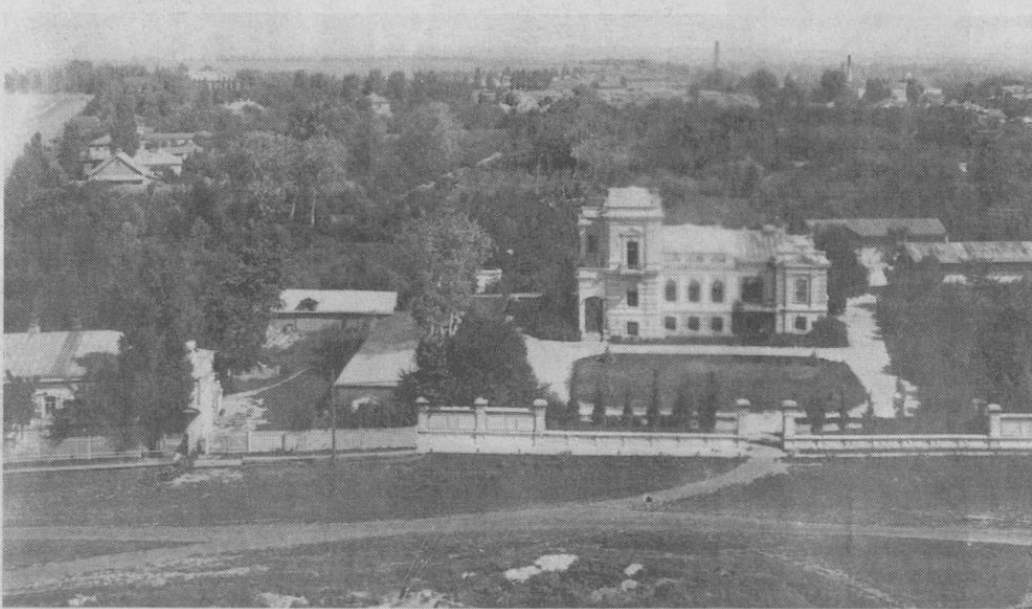
Очевидно, І.О. Асмолов своїм родовим корінням був із сумських міщан (козацького походження), які стали купцями, хоча сам Іван Олександрович, за спогадами Миколи Миколайовича Лашенка, через прадіда та діда вважав своє походження селянським (із селян-однодворців).

У документах Державного архіву Харківської області (далі – ДАХО) є актовий запис за № 6 від 27.09.1875 р. про шлюб, який свідчить, що Іван Олександрович Асмолов вперше одружився 27 вересня 1875 р. у віці 25 років у м. Суми. Його походження при одруженні відзначено як „православної віри купецький син із м. Гайворон”. Його дру-

бути похованими на кращих місцях престижних кладовищ. Лише завдяки авторитету і стійкості професора Михайла Миколайовича Лашенка, який двічі подавав позови до суду на місцевих сумських керівників, дев'ять могил було відстоєно. Ще в 1980–1990 роках академік, спочатку СРСР, пізніше – Російської Академії наук Михайло Олександрович Лашенко відкрито виступив проти безчинств та руйнувань на сумських кладовищах тоді всесильного компартійного міського й обласного керівника М. П. Лушпи. Серед врятованих були могили батька Івана Олександровича – Олександра Івановича Асмолова, його дружини Анастасії Максимівни Асмолової та сестри – Надії Олександрівни Асмолової. Проте навіть при тому, що земляки-сум'яни, члени КПРС М.М. Лашенко та М.П. Лушпа всю Велику Вітчизняну війну разом воювали, захищаючи Ленінград: Лашенко – як архітектор, кандидат технічних наук – в технічному відділі при Штабі оборони міста, Лушпа – як курсант вищого Ленінградського військового училища НКВС (у 1940-х роках – Ленінградському вищому училищі НКВС ім. Берії, пізніше – ім. Ворошилова) – з липня по листопад у батальйоні загону училища НКВС, направленого на оборону міста, пізніше – в батальйоні військ НКВС, який охороняв штаб Ленінградського оборонного району та родини компартійних керівників, та у частинах Смершу, навіть в сімейних огороженнях похованнях Лашенків

▲ Рідні та знайомі І.О. Асмолова на мармуровій терасі (знищена у 1980-х рр.) будинку на вул. Троїцькій. Початок ХХ ст.

▲ Вид на садибу та дендропарк І.О. Асмолова з Троїцької церкви. Початок ХХ ст. Поштова листівка

Рідних дітей, за архівними документами та спогадами Миколи Миколайовича Лашенка, сім'я Івана

автор прагнув встановити не лише людей, зображених на фото, але й їх авторів. Таким чином, фотографії родини були розділені на три групи.

До першої групи ввійшли професійні фото П.В. Макашова та М.І. Грамма. Усі вони мають підписи майстрів або рекламу фотографій. Найчастіше ці фото є кабінетними, виготовленими у фотостудії, або колективними та родинними. Усі фото цієї групи виготовлені на папері високої якості.

На думку автора, до другої групи ввійшли аматорські фотографії (як твердив Микола Миколайович Лашенко), зроблені І.О. Асмоловим. До них віднесені всі фото, на яких зображено господарство Івана Олександровича: череда корів, ферми, водяний млин, роботу робітників у дендропарку, рибалку І. Асмолова та ін. Ці фото, на яких іноді навіть відсутні люди, або, якщо вони є, то відіграють другорядну роль, цікаві своїми зображеннями, адже зберегли миттєвість епохи. Автором встановлено, що з деяких цих фото, зроблених І. Асмоловим, пізніше виготовлялися професійні фото у фотостудіях П.В. Макашова та М.І. Грамма.

До третьої групи належать аматорські зображення з молодіжної тематики, зроблені найчастіше в дендропарку І. Асмолова. З підписів в одному з подарованих фотоальбомів Ользі Михайлівні Архангельській автором встановлений фотограф, який їх зробив, – киянин Борис Федорович Фортинський. Є також фото, до яких причетні директор Олександрівської чоловічої гімназії Володимир Анатійович Кошаров та його

жизною була 19-річна дочка протоієрея сумської Миколаївської церкви Феоктиста Олександровича Лашенка, (Лашенкова) Марія (1856–1929?), яка теж одружувалася вперше. Таїнство шлюбного обряду здійснював батько нареченої, Феоктист Олександрович Лашенко. Поручителями були: від нареченого – син сумсько-

були зруйнованими могили й пам'ятники та здійснені нові поховання.

На збережених надмогильних пам'ятниках Лашенків та Асмолових понині збереглися дати життя похованих предків.

Друге одруження компаньона Івана Герасимовича Харитоненка (1822–1891), Олександра

Олександровича Асмолова не мала. Хоча в родині відома велика кількість родичів з однаковими іменами. Серед родичів була родина Івана Власовича Асмолова 1857 р.н. (дружина Парасковія Семенівна 1860 р.н.). Родина мала 8 дітей: Микиту, який народився 18.09.77 р.; Єгора – 5.11.1879 р.н.; двох Дмитрів 1882 р.н. та 1885 р.н. (обидва одружилися у 1907 р. У першого дружиною була сумська міщанка Анна Євсіївна Середіна та син Володимир, який народився 11 липня 1912 р., у другого – дружина Людмила Іванівна Хотянцева); Василь – 29.01.1889 р.н.; Акулина – 1889 р.н.; Анастасія – 18.12.1892 р.н. та Марія – 1900 р.н.

Спадкоємницею в сім'ї Івана Олександровича Асмолова вважалася удочеренна Таїсія Асмолова.

Трудову діяльність І.О. Асмолов розпочав у м. Суми. Був власником цегельного заводу, купцем II гільдії. Обирався гласним Сумської міської думи у 1880–1913 рр. та членом міської управи у 1881–1884 рр. В Івана Герасимовича Харитоненка, його сина Павла Івановича Харитоненка був управителем, радником та директором-розпорядником Янківського цукрозаводу. Після смерті Івана Герасимовича, будучи управителем та радником велетенської імперії Харитоненків, двічі рятував її від банкрутства.

На початку XX ст. Іван Олександрович мав у місті Суми та Сумському повіті власні землі, ліси, будинки, цегляний завод, водяний

▲ **Марія Феоктистівна Асмолова, Ольга Архангельська з родичами на ганку старого будинку Асмолових**

млин, тваринницькі ферми та орендував цукрові заводи.

Захоплення Івана Асмолова

І.О. Асмолов не був обмеженою людиною, цікавився досягненнями науки й техніки, захоплювався оточуючим світом, старовиною, особливо нумізматику. З учених поважав археологів. Його хоббі був дендропарк на вул. Троїцькій, де він зібрав багато рідкісних рослин. Залишки дендропарку й нині привертають увагу сумчан. У кінці XIX ст. дендропарк з садобою Асмолових починався біля Троїцької церкви й простягався до Лучанських земель родини Харитоненків, на яких був

побудований Павлівський рафінадний завод. А ще він був фотографом-аматором, кілька десятків фото та один з фотоапаратів якого, подарований хрещенику Миколі Миколайовичу Лашенку, зберігаються нині в автора. Він займався благодійністю, особливо допомагав сумській бідноті. Іван Олександрович разом із дружиною Марією Феоктистівною були членами „Товариства піклування про бідних” та „Товариства допомоги малозабезпеченим ученицям Сумської Другої жіночої гімназії”. З досліджуваних архівних документів видно, що допомога бідним родини Асмолових була постійною й дієвою.

Досліджуючи фотодокументи родини Асмолових,

дружина – нащадки другої жіночої гімназії Єлизавета Михайлівна Конорова.

Автором більше десяти років проводилися пошуки архівних документів, за допомогою яких можна було б довести зв'язки Бориса Федоровича Фортинського з Асмоловими, Архангельськими, Лашенками та встановити час його перебування у м. Суми. Підтвердження спогадів та фотодокументам з архіву родини Асмолових у Миколи Миколайовича Лашенка знайдено в ДАСО. в архіві Асмолових та Сумського товариства піклування про бідних. Борис Федорович Фортинський був дійсним членом „Сумського товариства піклування про бідних”, про що у 2001 р. розповідав краєзнавець В.М. Власенко в „Сумській старовині”. За спогадами старожилів також встановлено, що Б.Ф. Фортинський був лікарем-консультантом у родинах заможних сумчан.

Більшість аматорських фото виготовлені, як свідчать написи олівцем на зворотному боці фото, у 1903–1913 рр. Крім Івана Олександровича Асмолова, Бориса Федоровича Фортинського, ці знімки робили та виготовляли Тася Асмолова та Ольга Архангельська. Фотопапір на фотографіях другої та третьої груп – нижчий за якістю від першої групи. Серед цих аматорських фото кілька зроблено за межами тодішньої Росії, у Швейцарії, І.О. Асмоловим. У 2012 р. встановлено, що велика кількість фото сум'ян Асмолових та Лашенків й інших знаходиться в родині Тетяни Михайлівни Конорової у Белгороді РФ. ■

Девізом не лише Харитоненків, а й Асмолових було «Трудом возвеличуюсь»

го купця Микола Іванович Скубенко та Іван Ілліч Коптев, від нареченої – губернський секретар Іван Христофорович Тигель та сумський міщанин Микита Григорович Плачківський.

У ДАХО є також актові записи про народження та смерть у м. Суми у 1844 р. сестри І.О. Асмолова, Єлизавети Олександрівни. Її батьки, Олександр Іванович Асмолов і Парасковія Петрова, у записах значилися гайворонськими купцями.

Відомо, що Олександр Іванович похований сином Іваном Олександровичем на нинішньому центральному кладовищі біля Петропавлівської церкви, на родовому місці поховань Асмолових та Лашенків. На цьому кладовищі знаходилося більше тридцяти могил і пам'ятників родин Асмолових, Архангельських та Лашенків. Але в радянський період ущільнення громадян відбувалося не лише у їх власних будинках. Нові радянські керівники бажали жити не лише в кращих квартирах, але й

Івановича Асмолова (1802–1885) з Анастасією Максимівною Асмоловою-Лещинською(1831–1908), сестрою другої дружини Івана Герасимовича Харитоненка, відбулося після знайомства на весіллі свого компаньона (з Наталією Максимівною Харитоненко (Лещинською)). В радянський період ці родинні зв'язки досить негативно позначилися на нащадках Асмолових та Лашенків, які у 1917–1918 роках не виїхали за кордон, а залишилися в СРСР. Особливо при цьому постраждав син директора Сумської Олександрівської чоловічої гімназії Миколи Олександровича Лашенка, сум'янин Микола Миколайович Лашенко. Талановитий, світового рівня піонер радіоспорту, один з перших дослідників у 1930-х роках телебачення, керівник сумського підпілля у Велику Вітчизняну війну, через соціальне походження «родич кровопивці Харитоненка» так і залишився невідомим у Сумах та СРСР. Це безпам'ятство продовжується понині.